

Renata Mikitiuk

**REAKTYWOWANIE STRUKTUR
ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO
NA LUBELSZCZYŹNIE ORAZ JEGO DZIAŁALNOŚĆ
W CELU POPRAWY SYTUACJI EKONOMICZNEJ
NAUCZYCIELI (LATA 1944–1945)**

Dopiero 6 lutego 1945 r. na posiedzeniu w Skierniewicach Prezydium Tajnej Organizacji Nauczycielskiej podjęło decyzję o wznowieniu jawnej działalności. Kierownictwo TON reprezentowali Cz. Wycech, K. Maj, W. Tułodziecki, T. Wojeński. W pracach ścisłego kierownictwa uczestniczyli również dokooptowani do niego Bronisław Chróścicki i Stanisław Gałązka. W okresie od 5 do 20 marca 1945 r. prowadzone były rozmowy z Ministerstwem Oświaty, w ramach których Stanisław Skrzyszewski został poinformowany o konspiracyjnej działalności ZNP (TON) podczas okupacji oraz o stanie organizacyjnym Związku. Przeanalizowano również zasady współpracy. Minister wyraził uznanie dla pracy nauczycieli i organizatorów tajnego nauczania, poparł wznowienie legalnej działalności przez władze naczelne i wyraził pogląd, że organizacja związkowa powinna udzielić poparcia polityce oświatowej państwa i aktywnie w niej uczestniczyć, a do władz ZNP powinni wejść przedstawiciele partii politycznych wchodzących w skład Rządu Tymczasowego, a także pracownicy administracji szkolnej. 28–29 marca 1945 r. odbyła się konferencja prezesów okręgów Związku, której przewodniczył Cz. Wycech. Tematem obrad było sprawozdanie z rozmów, jakie przeprowadziło kierownictwo TON-u z Ministerstwem Oświaty Tymczasowego Rządu. Biorący udział w konferencji zaakceptowali rezultaty dotychczasowych rozmów i upoważnili Prezydium Zarządu

Głównego do prowadzenia dalszych pertraktacji w sprawie zasad wznowienia działalności oraz do przeprowadzenia rozmów z przedstawicielami Międzypartyjnego Komitetu Nauczycielskiego. Rozmowy z nauczycielską reprezentacją porozumienia politycznego miały miejsce 29 marca oraz 5 i 11 kwietnia¹.

Na posiedzeniu Międzypartyjnego Komitetu Nauczycielskiego 11 kwietnia 1945r. podjęto decyzję, że ZNP wejdzie w skład Komisji Centralnej Związków Zawodowych, obejmie swą działalnością pracowników administracji szkolnej i wprowadzi do Zarządu Głównego i Prezydium przedstawicieli „partii demokratycznych”. Już następnego dnia (12 kwietnia) postanowiono włączyć do składu Prezydium ZG, które dotychczas tworzyli Cz. Wycech (SL), K. Maj (SL), W. Tułodziecki (PPS), T. Wojeński (PPS), działacze współpracujących z tzw. władzą ludową. Natomiast 16–17 kwietnia 1945 r. na zebraniu, na którym obecni byli Stanisław Skrzyszewski i Eustachy Kuroczko, dokooptowani zostali Jan Baculewski (PPR), Władysław Ferenc (PPR), Henryk Ładosz (PPR), Jerzy Michniewicz (PPS), Julian Jacurzyński (SL), Stefan Żółkiewski (PPR) oraz Tadeusz Kotarbiński i Jerzy Kreczmar – bezpartyjni. Funkcję prezesa objął Cz. Wycech, a wiceprezesów: K. Maj i S. Żółkiewski. Skład Prezydium odzwierciedlał różnorodność polityczną środowiska nauczycielskiego². Prezydium w sumie liczyło 16 osób. Spośród nich 5 należało do PPR, 3 do PPS, 4 do SL, 1 do SD, 3 było bezpartyjnych³.

Nowo powołane Prezydium Zarządu Głównego zwołało w dniach 29–30 kwietnia oraz 1 maja 1945 r. pierwsze posiedzenie ZG ZNP z udziałem prezesów zarządów okręgów. Tym posiedzeniem ZG ZNP rozpoczął formalnie okres jawnej działalności. „Otwieram – mówił Cz. Wycech – pierwsze posiedzenie Zarządu Głównego w wyzwolonej Ojczyźnie. Po sześciu latach wojny zebraliśmy się w pełnym składzie, by wreszcie jawnie przystąpić do pracy”. Na posiedzeniu podjęto uchwałę, w której pisano o współpracy z Rządem Tymczasowym, o przystąpieniu do Centrali Związków Zawodowych oraz o przyjmowaniu do ZNP pracowników administracji szkolnej, z tym że nie będą oni mogli „korzystać z biernego prawa wyborczego na terenie podległych im władz”, tzn. pracownicy ci nie mogli być wybierani do zarządów ogniw związkowych. Uchwała sankcjonowała zasady działania ogniw terenowych, dawała możliwość realizacji założeń Ministerstwa Oświaty i „demokratycznych partii politycznych” oraz związków zawodowych w Polsce. Ponadto była pierwszym aktem organizacyjnym i programowym. Oprócz uchwały

¹ *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905–1985*, pod red. B. Grześ, Warszawa 1986, s. 387–388.

² *Ibidem*, s. 388–389.

³ J. Jakubowski, *Polityka oświatowa Polskiej Partii Robotniczej 1944–1948*, Warszawa 1975, s. 78.

ZG ZNP opracował i wydał odezwę do nauczycieli polskich⁴. W odezwie, którą opublikowano w pierwszym numerze „Głosu Nauczycielskiego” (1 VI 1945 r.), podkreślono zasługi nauczycielstwa w walce z okupantem, wzywano do udziału w odbudowie szkół ze zniszczeń wojennych, do wysiłku celem objęcia obowiązkiem szkolnym wszystkich dzieci, kształtowania rzeczywistości polskiej przez udział nauczycieli związkowców w samorządzie terytorialnym, spółdzielczości, związkach zawodowych, w pracy społeczno-gospodarczej, organizacjach młodzieżowych i kulturalno-oświatowych, eksponowano natychmiastowe zorganizowanie pomocy materialnej dla nauczycieli, tworzenie spółdzielni, stołówek i kuchni przy oddziałach i ogniskach⁵.

W czerwcu 1945 r. Związek Nauczycielstwa Polskiego liczył około 50 000 członków. Nauczycieli czynnych w tym okresie było ponad 60 000. Do Związku należała już wówczas dosyć duża grupa pracowników administracji szkolnej⁶.

O wpływy w ZNP walczyły wszystkie główne partie polityczne. W połowie 1945 r. najsilniej oddziaływało Stronnictwo Ludowe, a właściwie część Stronnictwa wywodząca się z okupacyjnego SL „Roch”. Pozycja Polskiej Partii Socjalistycznej była znacznie słabsza. Niewielki wpływ posiadała Polska Partia Robotnicza, chociaż w kierownictwie członkami tej partii byli wiceprezes i czterech przewodniczących wydziałów⁷.

Początkowo dużym problemem dla części działaczy organizujących struktury terenowe był brak kontaktu z „centralną piątką”, która znajdowała się poza linią frontu. Wybuch powstania warszawskiego przerwał możliwość porozumienia z centralą TON mieszczącą się w Warszawie. Wznowienie jawnej działalności zależało od samych działaczy, którzy powiązani z Departamentem Oświaty i Kultury, postępując zgodnie z zasadami konspiracji, czekali na decyzje odgórne. Władze oświatowe od początku starały się o poparcie ze strony Związku, ponieważ tylko przy współpracy nauczycieli można było wprowadzić w życie program oświatowy PKWN. Od pierwszych dni starano się różnymi sposobami przekonać nauczycieli do nowej władzy. W związku z tym został przywrócony awans automatyczny, co powodowało, że każdy nauczyciel otrzymał wynagrodzenie podwyższone o jedną grupę, przyznano dodatek miesięczny w wysokości 300 złotych, do stażu pracy zaliczono w pełnym wymiarze działalność w jawnym szkolnictwie

⁴ *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 389.

⁵ Odezwą Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego, „Głos Nauczycielski” z 1 czerwca 1945.

⁶ J. Jakubowski, op.cit., s. 82.

⁷ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni po współczesność*, Warszawa 2000, s. 87.

podczas II wojny światowej oraz podwójnie w tajnym nauczaniu, natomiast okres przymusowej bezczynności zawodowej w połowie⁸.

Część nauczycieli była zdezorientowana zaistniałą sytuacją polityczną, pewna część z kolei uważała, że należy reaktywować struktury ZNP i podjąć pracę w kierunku odbudowy i przemian w szkolnictwie.

Proces reaktywowania struktur terenowych Związku Nauczycielstwa Polskiego rozpoczął się stosunkowo wcześnie. Na Lubelszczyźnie wraz z organizowaniem się administracji szkolnej. Tak, że w momencie podjęcia oficjalnej działalności w Okręgu Szkolnym Lubelskim istniały już struktury związku na szczeblu ogniska, powiatu i okręgu. Zarząd Okręgu ZNP wznowił swoje normalne czynności w połowie sierpnia 1944 r. Funkcję prezesa, tak jak w czasie okupacji, pełnił Wiktor Helman. Ponadto działalność podjęli przedstawiciele okręgowego kierownictwa TON – Mieczysław Chudziński, Antoni Kozłowski, Władysław Sakławski oraz działacze okresu międzywojennego – Jan Matysik, Konstanty Ryntflajsz. Biorąc pod uwagę oddziały powiatowe najszybciej wznowił swoją działalność oddział lubelski. 12 sierpnia 1944 r. zostało zwołane zebranie nauczycieli miasta Lublina, członków ZNP, na którym wybrano Zarząd Oddziału Grodzkiego ZNP. Prezesem został Jerzy Kruszewski⁹. W zebraniu uczestniczyli ponadto przedstawiciele Resortu Oświaty – Eustachy Kuroczko oraz kurator lubelski Franciszek Krzemień-Ojak.

W początkowym okresie Zarząd Okręgu zajął się przede wszystkim sprawami organizacyjnymi oraz złagodzeniem ciężkiego położenia materialnego nauczycieli.

Podstawowym dokumentem w tym czasie wytyczającym kierunki działania ZNP był wydany 27 października 1944 r. Okólnik nr 1. W dokumencie tym Prezydium Zarządu Okręgu ZNP w Lublinie wzywało oddziały powiatowe i ogniska do wznowienia pracy. Zarządy oddziałów powiatowych poprzez swych delegatów zobowiązane były do zwołania zebrań ognisk, na których dokonać miały wyboru zarządów, komisji kontrolujących oraz sądów koleżeńskich. Do podstawowych zadań należało również opracowanie i uchwalenie budżetu. Prezydium zarządów oddziałów powiatowych miały uzupełnić swój skład (o ile został zdekompletowany) przez kooptację dokonaną na zebraniu ogniska miejskiego. Jeżeli prezydium w ogóle nie funkcjonowało zebranie ogniska miejskiego miało dokonać wyboru

⁸ *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 382.

⁹ J. Doroszewski, *Związek Nauczycielstwa Polskiego na Lubelszczyźnie*, [w:] *Zarys dziejów Związku Nauczycielstwa Polskiego na Lubelszczyźnie w latach 1905–1985*, koordynator J. Doroszewski, Lublin 1988, s. 134; B. Grześ, op.cit., s. 83 pisze, że Zarząd Okręgu ZNP w Lublinie reaktywował swoją działalność we wrześniu, a prezesem Zarządu Miejskiego ZNP był Władysław Krzeszewski.

tymczasowego prezydium zarządu oddziału, które powinno pełnić swe czynności do zebrania oddziału powiatowego. Prace organizacyjne w ogniskach miały być zakończone w terminach umożliwiających najpóźniej w drugiej połowie listopada zwołanie zebrań oddziałów powiatowych. Obok prac organizacyjnych należało podjąć starania o poprawę bytu nauczycieli. Prezydium Zarządu w połowie września przedłożyło w tej sprawie władzom rządowym memoriał. Skład Prezydium Zarządu Okręgu ZNP w Lublinie przedstawiał się następująco: prezes – Wiktor Helman, członkowie: Mieczysław Chudziński, Antoni Kozłowski, Władysław Sakławski, Jan Matysik, Konstanty Ryntflajs¹⁰.

Ogniwa nauczycielskiej organizacji związkowej podjęły ponowną działalność w ciągu września i października 1944 r. W miastach powiatowych zwoływano zebrania nauczycielskie, na których powoływano do życia zarządy ognisk. Wybrane w ten sposób władze pełniły tymczasowo funkcje zarządów oddziałów powiatowych. Prezesami w poszczególnych powiatach byli (dane na 8 listopada 1944 r.)¹¹:

1. Biała Podlaska – Stefan Dorożyński,
2. Biłgoraj – Michał Krzepiszów,
3. Chełm – Marian Plewiński,
4. Hrubieszów – Edward Szczech,
5. Krasnystaw – Aleksander Ostrowski,
6. Kraśnik – Eustachy Maik,
7. Lubartów – Mieczysław Breitmeier,
8. Lublin (miasto) – Jerzy Kruszewski,
9. Łuków – Tadeusz Szepelak,
10. Puławy – Stanisław Kosmała,
11. Radzyń Podl. – Jan Mańko,
12. Siedlce – Jan Kwiecień,
13. Tomaszów Lub. – Bronisław Czarnecki,
14. Włodawa – Włodzimierz Partyka,
15. Zamość – Jakub Ziajko.

Część działaczy centralnych i terenowych władz związku z rezerwą odnosiła się do nowych władz oświatowych, nie akceptowała programu władzy ludowej. Miała na to wpływ przede wszystkim: chęć odtworzenia nauczycielskiej organizacji związkowej na podstawie uprzednich zasad, powiązanie TON z rządem na uchodźstwie. Z tym ostatnim wiązał się brak zaufania ze strony części działaczy PPR i władzy ludowej do Związku. Postawę nieufności w stosunku do rządu przejawiała

¹⁰ A ZO ZNP, 195, Okólnik nr 1 wydany przez Prezydium Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego.

¹¹ J. Doroszewski, *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 135.

również znaczna część związkowców z powodu represji stosowanych przez NKWD wobec nauczycieli związanych z Podziemnym Państwem Polskim, terroru stosowanego przez zbrojne podziemie wobec działaczy i nauczycieli współpracujących z władzą ludową, różnorodności poglądów i opcji politycznych, a także różnych, często tragicznych doświadczeń wojennych nauczycieli: udział w ruchu oporu, walka cywilna, obozy jenieckie i koncentracyjne, łagry, deportacje i praca przymusowa, służba wojskowa na Wschodzie i na Zachodzie itp. Nieufność wynikała także z faktu obecności na obszarach między Bugiem a Wisłą Armii Czerwonej i licznych „doradców” radzieckich. Ogromny wpływ na postawę nauczycieli miała ich bardzo trudna sytuacja materialna. Walka toczyła się także o kształt ustroju szkolnego, o charakter Związku¹².

W tej skomplikowanej sytuacji politycznej odbywały się zjazdy powiatowe członków ZNP (od grudnia 1944 r. do kwietnia 1945 r.), na których wybierano pełnoprawne zarządy oddziałów powiatowych. Przeważnie do kierownictwa powoływani byli działacze okresu międzywojennego, organizatorzy tajnej oświaty, działacze TON oraz członkowie młodzi, którzy często popierali przemiany polityczne zachodzące w kraju. W powiecie hrubieszowskim władze związkowe wybrano 11 listopada 1944 r. Prezesem został Edward Szczech, a członkami zarządu Walenty Latoszek i Franciszek Orlen. W Krasnymstawie pierwszy zjazd powiatowy odbył się w dniach 1–3 II 1945 r., prezesem wybrano Stanisława Świecha, a do zarządu weszli również Jan Bednarski, Włodzimierz Daszczyszak, Tomasz Książek. W powiecie lubelskim wyborów dokonano 21 I 1945 r. Obowiązki prezesa powierzono Stanisławowi Skwirczyńskiemu. Do władz powiatowych wybrano Stanisława Hempla, Janinę Kuczewską, Władysława Rokickiego i Janinę Romanowską. W Radzynie 19 XII 1944 r. prezesem został Antoni Prejzner, a do zarządu wybrano: Zofię Burczaniak, Helenę Dobosz, Józefa Staszewskiego i Władysława Zająca. W Tomaszowie 26 XI 1944 r. zorganizowano zebranie prezydiów ognisk, na którym dokonano wyboru władz powiatowych. Prezesem został Bronisław Czarnecki, a członkami zarządu: Antoni Bartosiewicz, Erazm Kaptur, Henryka Kowalska, Jan Lorek, Tadeusz Urbanowicz. W Zamościu zjazd odbył się 6 I 1945 r. Dokonał on wyboru zarządu w składzie: Adolf Kaźmirowicz – prezes oraz Hipolit Koziół, Stanisław Kusz, Szymon Łyssy, Wojciech Polak – członkowie. Zarządy oddziałów powiatowych wybrano także w pozostałych powiatach, tylko w nielicznych proces ten przedłużył się. W Chełmie dopiero 25 czerwca 1945 r. powołano tymczasowy komitet organizacyjny, który na swoim następnym zebraniu (10 VII 1945 r.) wyłonił zarząd. Pierwszy zjazd oddziału powiatowego odbył się 16 września 1945 r. Prezesem wybrany został Józef Kusz, a do władz weszli ponadto: Kata-

¹² B. Grześ, *op.cit.*, s. 87.

rzyna Dzwonnik, Stanisław Kaczmarczyk, Piotr Pruss, Maria Rzyzińska, Józef Sokołowski i Feliks Żurawiecki. W Łukowie na zebraniu w dniu 20 grudnia 1945 r. wybrano Zarząd Oddziału Powiatowego ZNP w składzie: Stanisław Brzozowski – prezes oraz L. Kurowski, St. Maj i P. Małek – członkowie¹³.

Związek nie tworzył nowych struktur, lecz wznawiał działalność ognisk, oddziałów powiatowych i grodzkich oraz okręgów według struktury przedwojennej. Pracę kontynuował na podstawie wytycznych statutu sprzed 1939 r., dostosowując je do nowej sytuacji¹⁴.

11 lutego 1945 r. Zarząd Okręgu ZNP w Lublinie postanowił przystąpić do Okręgowej Komisji Związków Zawodowych (OKZZ), podczas gdy ZG ZNP decyzję taką podjął dopiero 29 kwietnia 1945 r. Zarząd Okręgu, w związku z tym oświadczał, że¹⁵:

- 1) popiera demokratyzację kultury, oświaty, ustroju państwowego i całego życia społecznego;
- 2) opowiada się za obroną „interesów zawodowych świata pracy” (chłopów, robotników i pracowników umysłowych);
- 3) wyraża uznanie wszystkim państwom koalicji antyhitlerowskiej;
- 4) popiera działalność Tymczasowego Rządu „w realizacji podstaw demokracji tj. reformy rolnej, reform socjalnych, obrony interesów pracowników fizycznych oraz odbudowy oświaty i kultury”;
- 5) opowiada się za oparciem stosunków z ZSRR na zasadach trwałej przyjaźni i współpracy;
- 6) potępia wszystkie przejawy „walki bratobójczej bez względu na to z jakiego obozu one wypływają”.

Proces działań organizacyjnych w ZNP na Lubelszczyźnie, a więc w ogniskach i oddziałach powiatowych został w zasadzie zakończony w kwietniu 1945 r. Tylko nieliczne powiaty nie zdołały w tym czasie wyłonić pełnoprawnych władz związkowych.

Tymczasowy Zarząd Okręgu ZNP, mając na celu odnowienie składu Zarządu Okręgu na posiedzeniu w dniu 12 lutego 1945 r., postanowił powołać w skład prezydium 9 nowych członków. Pochodzili oni głównie spoza Lublina¹⁶:

1. Władysław Meller z Zaklikowa, powiat Kraśnik,

¹³ J. Doroszewski, *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 138.

¹⁴ *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 384.

¹⁵ A ZO ZNP, 196, Pismo Zarządu Okręgu ZNP w Lublinie do Okręgowej Komisji Związków Zawodowych w Lublinie z dnia 14 II 1945 r.

¹⁶ Ibidem, 196, Okólnik Tymczasowego Zarządu Okręgu ZNP w Lublinie z dnia 19 II 1945 r.

2. Jan Mołotownik z Trzebieszowa,
3. Edward Michalec z Jakuszyna, powiat Łuków,
4. Zygmunt Ziółkowski z Lublina,
5. Tadeusz Pryniewicz z Blinowa, powiat Kraśnik,
6. Henryk Sadaj ze Stawinek, powiat Lublin,
7. Piotr Okwieciński z Konopnicy, powiat Lublin,
8. Julian Omelan z Łukowa,
9. Henryk Dąbrowicz z Lublina.

Postanowiono również wyłonić ściślejsze prezydium, w skład którego weszli: W. Helman (prezes), H. Dąbrowicz (wiceprezes i przewodniczący Wydziału Organizacyjnego), Z. Ziółkowski (przewodniczący Wydziału Gospodarczego), W. Sakławski (przewodniczący Wydziału Finansowego), H. Sadaj (przewodniczący Wydziału Pedagogicznego), P. Okwieciński (członek Zarządu). Zarząd w takim składzie miał pełnić funkcję Zarządu Tymczasowego do czasu zwołania zjazdu okręgowego¹⁷.

Wydarzeniem kończącym pierwszy etap reaktywowania struktur ZNP był okręgowy zjazd delegatów ZNP, który miał miejsce w dniach 10–11 maja 1945 r. w Lublinie. Wzięło w nim udział 615 osób, w tym 536 delegatów – członków ZNP, 35 przedstawicieli władz państwowych, administracyjnych i związkowych oraz 44 zaproszonych gości (przedstawiciele partii politycznych, organizacji związkowych i społecznych)¹⁸. Obrady otworzył W. Helman, który w przemówieniu wyjaśniał destrukcyjny wpływ wojny na działalność ZNP. Docenił wysiłki Stanów Zjednoczonych, Anglii i Związku Radzieckiego, które doprowadziły do „zwycięstwa idei demokratycznej”. Dalej została wyjaśniona: 1) rola konferencji w San Francisco; 2) obowiązki Rządu Tymczasowego wobec kraju oraz jego posunięcia polityczne, gospodarcze i społeczne; 3) potrzeba zmian w ustroju szkolnym, umożliwienie dopływu nowej kadry do zawodu nauczycielskiego ze środowiska chłopskiego, robotniczego; 4) niezależność stanowiska ZNP w sprawie szkoły i nauczyciela. Następnie przewodniczący udzielił głosu przedstawicielom władz i instytucji społecznych, przewodniczącemu Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych Władysławowi Kuszykowi, prezesowi Wojewódzkiej Rady Narodowej Ludwikowi Czugale, przedstawicielowi Komisji Centralnej Związków Zawodowych w Polsce Aleksandrowi Czapskiemu oraz działaczom partii politycznych: SL, PPR, PPS, SD. Ponadto głos zabrali, inspektor szkolny Leonard Krupczak i kurator Franciszek Krzemień-Ojak. Podkreślano doniosłość zakończenia wojny, zwycięstwa demokracji i wagę zachodzących zmian w kraju. Poruszano również zagadnienia o charakterze eko-

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ J. Doroszewski, *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 139.

nomicznym. Krótki referat wygłosił prezes ZG ZNP Czesław Wycech, pt.: „Cele i zadania ZNP”. Podkreślał w nim potrzebę przekształcenia Polski z kraju rolniczego w kraj przemysłowo-morski. Poważnym problemem, według niego, był brak fachowców, wykwalifikowanych robotników, techników i nauczycieli. W związku z tym ZNP powinien przede wszystkim: wspierać rozwój przedszkoli, rozpowszechniać wykształcenie ogólne na poziomie średnim, wprowadzić obowiązek powszechnego przygotowania zawodowego, promować kulturę (sieć bibliotek, kin, teatrów). Ponadto naczelnym zadaniem Związku miała być poprawa sytuacji materialnej nauczycieli oraz pomoc w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych¹⁹.

Na Zjeździe dokonano również wyboru Zarządu Okręgu, na dwuletnią kadencję, w składzie:

Wiktor Helman – prezes

Henryk Dąbrowicz – przewodniczący Wydz. Organizacyjnego

Antoni Kozłowski – zastępca

Mieczysław Chudziński – przewodniczący Wydz. Pedagogicznego

prof. dr Henryk Raabe – zastępca

Henryk Sadaj – przewodniczący Wydz. Pracy Społ.

Józef Stasina – zastępca

Zygmunt Ziółkowski – przewodniczący Wydz. Obrony Prawnej

Czesław Zieliński – zastępca

Władysław Sakławski – przewodniczący Wydz. Finansowego

Czesława Szczerbowa – zastępca

Dokonano także wyboru Komisji Kontrolującej ZO ZNP (Ignacy Biss, Józef Książek, Konstanty Ryntflajsz) i Sądu Organizacyjnego (Tadeusz Lewacki – przewodniczący, Adam Romaniuk – członek)²⁰.

W 1945 r. Związek Nauczycielstwa Polskiego w województwie lubelskim liczył w sumie 17 oddziałów powiatowych, w tym dwa oddziały grodzkie w Lublinie i Siedlcach oraz 3300 członków (bez Biłgoraja i Chełma). Nie obejmował wszystkich nauczycieli, których na terenie całego okręgu lubelskiego było około 5600²¹.

Do reaktywowania struktur Związek Nauczycielstwa Polskiego zmuszała rzeczywistość, „nowe formy ustrojowe, nowe formy konstrukcji społecznej” tworzone

¹⁹ Dla udokumentowania stanowiska w tych kwestiach Zarząd wystosował depeche do Bolesława Bieruta, Edwarda Osóbki-Morawskiego, Michała Roli-Żymierskiego i Stanisława Skrzyszewskiego. A ZG ZNP, 6, Protokół z Okręgowego Zjazdu Związku Nauczycielstwa Polskiego odbytego w dniach 10–11 maja 1945r.

²⁰ Ibidem, Protokół z Okręgowego Zjazdu Związku Nauczycielstwa Polskiego odbytego w dniach 10–11 maja 1945 r., Pismo Zarządu Okręgowego ZNP do Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie z dnia 16 V 1945 r.

²¹ Ibidem, 199, Stan organizacyjny Okręgu ZNP w Lublinie.

przez PKWN, a następnie Rząd Tymczasowy. Ponadto poprzez zorganizowane struktury związkowe łatwiej było walczyć o poprawę sytuacji materialnej, ale nie tylko. Nauczyciel mógł bezpośrednio zwrócić się do swojego ogniska, oddziału, okręgu z nurtującymi go problemami dotyczącymi np. zmian ustrojowych, programowych, udziału w konferencjach, komisjach, ochrony w przypadku np. aresztowania, eksmisji z mieszkania.

Warunki ekonomiczne nauczycieli były bardzo ciężkie. Niejednokrotnie zmuszały do rezygnowania z zawodu. Pobory wystarczały z trudem na wyżywienie. Nie stać było natomiast nauczycieli na zakup odzieży, której braki były dotkliwie odczuwane. Przydziały tekstylne zupełnie nie pokrywały potrzeb. Podobnie było z obuwiami. Przydział żywności wydawanej na kartki był stanowczo za mały. Wyjątkowo wysokie ceny ziemniaków, chleba i mąki rujnowały budżet. Ciężka sytuacja materialna zmuszała do szukania poza szkołą dodatkowych zajęć, na przykład na kursach wieczorowych, do obarczania się nadmierną ilością lekcji prywatnych, co w konsekwencji prowadziło do uchylania się od dodatkowych prac w szkole, jak: opieka nad organizacjami młodzieżowymi, bibliotekami itp²².

Nauczyciele zwracali się o pomoc do państwa. Niestety była ona niewystarczająca. Należało brać pod uwagę ciężką sytuację całego kraju. Co prawda władze wypłaciły nauczycielom podejmującym pracę w zawodzie zaliczkę w wysokości podwójnego wynagrodzenia z 1939 r., przywróciły automatyczny awans i zaliczyły okres pracy w jawnym i tajnym szkolnictwie, przyznały 300 zł dodatku. Rady Narodowe zostały zobowiązane do zaopatrzenia nauczycieli w żywność i mieszkania z czego, jak wynika ze sprawozdań inspektorów szkolnych województwa lubelskiego, nie zawsze wywiązywały się. Otrzymywane wynagrodzenie często nie pokrywało podstawowych potrzeb.

Znaczny wkład w pokrycie najpilniejszych potrzeb szkoły i wspomaganie materialne nauczycieli wnosili sami rodzice uczniów. Pomoc miała formę przeważnie świadczeń gotówkowych. Poza tym wyrażała się pracą ludności na rzecz szkoły (pomoc w budowie), dostarczaniu zboża i produktów rolnych na rzecz nauczycieli. Z pomocy rodziców korzystało w zależności od powiatu od 20% do 60% nauczycieli²³.

Inspektoraty szkolne wskazywały na groźne zjawiska wynikające z tego typu pomocy:

1. lekceważący stosunek społeczeństwa do nauczycieli uzależnionych materialnie od rodziców;

²² APL, KOSL, 9, Materiały sprawozdawcze z konferencji na zjazd kuratorów okręgów szkolnych w dniu 9–11 VI 1947 r.

²³ Ibidem.

2. depresję moralną nauczycieli;
3. postawę wyczekującą wobec rodziców, którzy świadczeń tych nie składali (wyraźnie gorsze traktowanie uczniów niepłacących świadczeń). Przypadki takiego stosunku były rzadkie, jednak świadczyły o tworzeniu się w osobowości nauczyciela poważnych zaburzeń moralnych²⁴.

W kwestii poprawy warunków materialnych nauczycieli duży wkład wniósł Związek Nauczycielstwa Polskiego. W tych sprawach wypowiadały się powołane w Zarządzie Głównym Wydziały: Obrony Prawnej, Samopomocy, Gospodarczej i Finansowej oraz odbudowane agendy, a także „spółdzielczość nauczycielska”²⁵.

Zanim Zjazd w Bytomiu wyznaczył zadania w sprawach ekonomicznych nauczycieli działalność Związku skupiała się wokół następujących problemów²⁶:

1. realizacji uprawnień nauczycieli;
2. zaopatrzenie w artykuły spożywcze i przemysłowe;
3. organizacji wypoczynku;
4. spraw mieszkaniowych;
5. pomocy finansowej;
6. opieki nad emerytami, rencistami, wdowami i sierotami po nauczycielach,
7. sprawowanie kontroli nad warunkami pracy;
8. występowanie z wnioskami do władz i instytucji w sprawach socjalnych, bytowych i materialnych nauczycieli.

Realizację tych zadań koordynował Wydział Obrony Prawnej, przekształcony następnie w Wydział Prawno-Ekonomiczny oraz Wydział Samopomocy. Wydziały te dążyły do wypełniania roli reprezentanta i rzecznika interesów nauczycieli w stosunku do władz i instytucji oraz rozwiązywania przez sam Związek problemów nauczycieli – członków ZNP²⁷.

W tej kwestii wiele razy wypowiadał się wiceprezes ZNP, poseł S. Żółkiewski na sesjach KRN. W lipcu 1945 r. na VIII sesji KRN została uchwalona rezolucja nawołująca rząd do określenia w ustawie obowiązków samorządu w stosunku

²⁴ Ibidem.

²⁵ B. Grześ, op.cit., s. 99.

²⁶ *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 439. Jeszcze przed Zjazdem w Bytomiu został uruchomiony w Młocianach dom wypoczynkowy przeznaczony dla 50 osób, ZNP przystąpił do remontu swego przedwojennego sanatorium w Zakopanem. „Życie Warszawy” z 21 sierpnia 1945, nr 220.

²⁷ Wydziałem Prawno-Ekonomicznym kierował do 1948 r. Władysław Ferenc, jego zastępcami byli: Józef Piwowar i Stefan Pol, który jesienią 1945 r. został kierownikiem Wydziału Samopomocy. *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 439.

do szkół i nauczycieli oraz wzywająca Ministerstwo Apropowizacji i Handlu do zapatrywania nauczycieli w artykuły pierwszej potrzeby²⁸.

Delegacja ZG ZNP trudne warunki ekonomiczne przedstawiła również 1 października 1945 r. Prezydentowi KRN Bolesławowi Bierutowi, który stwierdził, że rząd chce pomóc nauczycielom, ale pomoc jest możliwa stopniowo w miarę normalizacji życia gospodarczego²⁹.

Od samego początku Zarząd Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego w Lublinie próbował rozwiązywać problemy socjalne kadry pedagogicznej. Występował często do władz terenowych z prośbą o dostarczenie dla nauczycieli okręgu lubelskiego dodatkowego przydziału artykułów spożywczych ponieważ normy kartkowe były niewystarczające. Najbardziej pożądanymi produktami była mąka pszenna, kasza, tłuszcze, mięso i cukier. Bardzo potrzebne były również materiały odzieżowe oraz obuwie³⁰. Apelowal do Kuratorium OSL o przyznanie miesięcznego subsydium na prowadzenie internatu przy Zarządzie dla dzieci nauczycieli pracujących poza Lublinem oraz dotacji na zakup niezbędnego sprzętu³¹. Występował do Ministerstwa Apropowizacji i Handlu z prośbą o przydział materiałów tekstylnych i obuwia³².

Zapotrzebowanie na poszczególne artykuły było duże, ponieważ warunki materialne ponad 90% nauczycieli w okręgu były bardzo ciężkie (co wynikało z obserwacji terenowych ognisk Związku oraz sprawozdań z poszczególnych powiatów)³³.

Na zjazdach powiatowych okręgu lubelskiego, odbywających się jeszcze przed Zjazdem w Bytomiu, domagano się między innymi przyspieszenia przydziału artykułów spożywczych, zaopiekowanie się wdowami i sierotami po nauczycielach, którzy podczas okupacji zginęli w więzieniach i obozach, zniżkę opłat za internaty dla dzieci nauczycieli, przydziału opału, odzieży i obuwia, podwyższenia wynagrodzenia³⁴, zwalniania nauczycieli aresztowanych przez władze bezpieczeństwa (wiele pism wpływało w tej sprawie do Zarządu Okręgu ZNP z prośbą o interwencję u odpowiednich władz państwowych).

²⁸ Ibidem, s. 437.

²⁹ „Głos Ludu” z 6 października 1945 r., nr 264.

³⁰ A ZO ZNP, 196, Pismo Tymczasowego Zarządu Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego w Lublinie z dnia 14 lutego 1945 r.

³¹ Ibidem, 199, Pismo Zarządu Okręgu ZNP w Lublinie do KOSL z dnia 30 sierpnia 1945 r.

³² Ibidem, Pismo Zarządu Okręgu ZNP w Lublinie do Ministerstwa Apropowizacji i Handlu z dnia 29 sierpnia 1945 r.

³³ Ibidem, 196, Walny Zjazd Oddziału Powiatu Lubelskiego.

³⁴ Ibidem, Wnioski uchwalone na Walnym Zebraniu Oddziału Powiatowego Związku Nauczycielstwa Polskiego w Lublinie.

W prasie pepeerowskiej pojawiło się wiele artykułów wyrażających niezadowolenie z atmosfery panującej na konferencjach nauczycielskich, zarzucano, że stały się one „litanią skarg”, że nauczycielstwo nie angażuje się w pomoc państwu, lecz tylko ogranicza się do krytyki. Na przedzjazdowej naradzie nauczycieli członków PPS stwierdzono, że do ZNP wstąpiło po wojnie wiele osób, które nie reprezentują „postępowych” tradycji tej organizacji. W związku z tym, zdaniem nauczycieli należących do PPS, należało przeprowadzić weryfikację członków ZNP. Zamierzali w tej sprawie złożyć na Zjeździe w Bytomiu odpowiednią deklarację³⁵.

Zjazd Bytomski poprzedziły nadzwyczajne zjazdy okręgów. Pismo w tej sprawie wpłynęło do lubelskiego Zarządu Okręgu ZNP 11 września 1945 r.³⁶

Zjazd odbył się 4 listopada 1945 r. w Lublinie. Uczestniczył w nim wojewoda, kurator OSŁ, przedstawiciel Ministerstwa Oświaty. Szczególnie mocno poruszano sprawy bytu materialnego nauczycieli. Jako pierwszy zabrał głos przedstawiciel Kurii Biskupiej ks. Poddębniak. Stwierdził on, że wobec braku właściwej opieki nad nauczycielami ze strony państwa mogą oni liczyć na opiekę ze strony Kościoła i księży. Następnie zabrał głos przedstawiciel Polskiego Stronnictwa Ludowego, on również odpowiedzialnością za sytuację nauczycieli obarczył władze państwowe. Wojewoda lubelski, kurator oraz przedstawiciel Ministerstwa Oświaty przyjęli przemówienia jako formę krytyki państwa, w rezultacie czego opuścili salę. Obrady zjazdu przeanalizowano na posiedzeniu Prezydium Zarządu Okręgu 12 listopada 1945 r. Stwierdzono, że przebieg obrad nie był zaplanowany. W celu wyjaśnienia sprawy rozważano nawet możliwość wysłania delegacji do wojewody lubelskiego. Mimo to atmosfera nieufności władz w stosunku do Zarządu Okręgu pogłębiła się jeszcze bardziej³⁷.

Przygotowania do pierwszego Zjazdu Delegatów ZNP przebiegały w atmosferze niezadowolenia nauczycieli z powodu ciężkiej sytuacji ekonomicznej.

Pierwszą datę zjazdu wyznaczono na 15 sierpnia 1945 r., następnie na 1 listopada, ostatecznie odbył się w dniach 25–29 listopada 1945 r. w Bytomiu. Wzbudził on duże zainteresowanie również wśród władz państwowych. Wyrazem tego był udział Prezydenta RP Bolesława Bieruta, ministra oświaty Czesława Wycecha, ministra spraw zagranicznych Wincentego Rzymowskiego, wojewody śląsko-dąbrowskiego gen. Aleksandra Zawadzkiego i przedstawiciela KCZZ Kazimierza

³⁵ S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944–1948*, Warszawa 1975, s. 139–140.

³⁶ A ZO ZNP, 199, Pismo ZG ZNP z dnia 7 września 1945 r.

³⁷ J. Doroszewski, *Związek Nauczycielstwa Polskiego...*, s. 140–141.

Rusinka³⁸. W Zjeździe wzięło udział około 700 delegatów nauczycieli i 200 gości³⁹.

Inicjatywa jego zwołania oraz postanowienia były popierane również przez nauczycieli Lubelszczyzny. Świadczy o tym przebieg zjazdów powiatowych, odbytych jeszcze przed Zjazdem w Bytomiu, sprawy na nich poruszane oraz działania Zarządu Okręgu ZNP w Lublinie w kierunku poprawy sytuacji ekonomicznej nauczycieli.

Na wstępie otwierając obrady prezes Związku Nauczycielstwa Polskiego Kazimierz Maj zadeklarował pozytywny stosunek Związku do Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej oraz oświadczył, że mimo trudnej sytuacji ekonomicznej nauczyciele nie przystąpią do strajku⁴⁰.

Dyskusja dotyczyła głównie kłopotów materialnych nauczycieli, sytuacji politycznej. Niewiele miejsca poświęcono sprawom oświaty i kultury.

Na Zjeździe starły się dwa stanowiska z jednej strony wysuwane przez władze w stosunku do nauczycieli żądanie wyraźnego określenia ideologicznego, z drugiej strony żądanie zaspokojenia potrzeb ekonomicznych skierowane przez nauczycieli do władz⁴¹.

Bolesław Bierut dziękował nauczycielom za ich pracę, jednocześnie domagał się, by jednoznacznie określili swoją „pozycję i postawę wobec tych zasadniczych i decydujących przemian społecznych i ustrojowych, jakie dokonały się już i dokonują się nadal w całym układzie naszego życia politycznego, państwowego, gospodarczego, kulturalnego”. Apele prezydenta nie doczekały się odzewu, gdyż delegaci mówili przede wszystkim o sytuacji materialnej. Domagali się podwyższenia wynagrodzenia, zapomóg zimowych, kart żywnościowych, przydziału odzieży i obuwia, wynagrodzenia za zajęcia dodatkowe, obniżenia tygodniowego wymiaru godzin itd. Największe zainteresowanie wzbudził referat Władysławy Hoszowskiej poświęcony sytuacji materialnej nauczycieli i postulaty ZNP w sprawie poprawy bytu nauczycieli. Sprawy te przysłoniły zagadnienia oświatowo-kulturalne oraz zasady realizacji reformy szkolnej przedstawione w referacie dyrektora departamentu Wacława Schayera⁴².

W kwestiach bytowych postanowiono przeprowadzić robocze konferencje z udziałem zainteresowanych ministrów, przedstawicieli Centralnej Komisji Związków Zawodowych i stronnictw politycznych. Ponadto wnioski uchwalone

³⁸ J. Jakubowski, *op.cit.*, s. 198.

³⁹ S. Mauersberg, *op.cit.*, s. 140.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, s. 147.

⁴² *Ibidem*, s. 141–142.

na Zjeździe dotyczyły także innych spraw. Uczestnicy Zjazdu pozytywnie wyrazili się na temat odzyskania ziem zachodnich i północnych oraz przeprowadzanych w kraju reform społecznych. Delegaci akceptowali projekt nowego ustroju szkolnego oparty na koncepcji związkowej przedstawionej na Zjeździe Łódzkim. Domagali się bezpłatności nauczania, podniesienia budżetu Ministerstwa Oświaty do 25% wydatków państwa, zlikwidowania ministerstw Informacji i Propagandy oraz Kultury i Sztuki. Delegaci wystąpili przeciwko zatrudnianiu jako nauczycieli osób nieposiadających „małej matury”. Domagali się obniżenia liczby godzin lekcyjnych nauczycieli szkół powszechnych i wychowawczyń przedszkoli do 24 godzin tygodniowo. Żądali wprowadzenia obowiązku szkolnego dla dzieci specjalnej troski (głuchych, niewidomych, „moralnie zaniedbanych” i przewlekle chorych), ustawowego uregulowania kwestii oświaty dla dorosłych, zwalczania analfabetyzmu oraz wznowienia działalności Wolnej Wszechnicy Polskiej. Odnośnie nauczycieli aresztowanych apelowano m.in. o natychmiastowe informowanie władz szkolnych o dokonywanych zatrzymaniach, o rzetelne rozpatrywanie spraw przez polskie sądy, o wydanie amnestii dla więźniów politycznych⁴³.

Na Zjeździe przyjęto nowy statut Związku oraz wybrano nowe władze: Zarząd Główny i Prezydium ZG. Prezesem został ponownie Kazimierz Maj. W skład Prezydium ZG weszło 6 członków PSL, 3 członków PPS, 1 członek PPR i 1 bezpartyjny⁴⁴.

W udzielonym „Rzeczpospolitej” wywiadzie wiceminister oświaty Władysław Bienkowski skrytykował Związek twierdząc, że Zjazd w Bytomiu ujawnił kryzys, rozkład ZNP. Zarzucił, że Zarząd Główny podczas Zjazdu nie posiadał wypracowanego stanowiska w odniesieniu do zagadnień przebudowy i rozbudowy szkolnictwa, jego ideowej treści. Nie przedstawił zebrany żadnej realnej koncepcji rozwiązań sytuacji materialnej nauczycieli⁴⁵.

Z opinią stanowczo nie zgadzało się środowisko związkowe oraz peeselowskie. Na łamach „Chłopskiego Sztandaru” pisano: „Chłopi zorganizowani w PSL i nauczyciele zorganizowani w ZNP zajęli aktywną postawę wobec obecnej rzeczywistości w Polsce. Swoją postawę akcentują słowem i czynem”. Stanowczo zaprzeczono, że Związek przeżywa kryzys: „gdyby był w rozkładzie dawno wzywałby do strajku”. Podkreślono, że Związek zawsze czynił wszystko, „by poprawić byt nauczycieli...”⁴⁶.

⁴³ Ibidem, s. 143.

⁴⁴ Delegaci w przeważającej większości popierali peeselowskie kierownictwo ZNP i ministra Czesława Wycecha. Przebieg dyskusji potwierdzał duży wpływ jaki wywierał PSL na przedstawicieli Związku. J. Jakubowski, *Polityka oświatowa...*, s. 200.

⁴⁵ Po Zjeździe ZNP, „Rzeczpospolita” z 6 grudnia 1945 r., nr 332.

⁴⁶ „Chłopski Sztandar” z 23 grudnia 1945 r., nr 11.

Summary

Activities of the Polish Teachers' Union Aimed at Improving the Economic Situation of Teachers in the Lublin School District (1944–1945)

As a result of the discriminatory policies of the Nazi occupation, teachers and research workers were almost entirely deprived of material means. Thus improving their situation was a highly urgent matter.

The actions of the new government did not bring about the desired effects. Many teachers gave up their profession due to their difficult financial situation. Their salaries were barely enough to buy food, and they could not afford to buy clothing.

The Lublin region was not alone in this regard.

The Polish Teacher' Union made an enormous contribution to the improvement of the economic situation of teachers.

This article analyses the activities that the Polish Teachers' Union conducted with this purpose in the Lublin School District during the period directly following the reestablishment of the Union.